

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه باقر العلوم

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی

عنوان:

تأثیر انقلاب اسلامی

بر اسلام گرایی در پاکستان

استاد راهنما:

حجت الاسلام دکتر غلامرضا بهروز لک

۱۳۸۷ / ۳ / ۲۳

استاد مشاور:

حجت الاسلام دکتر نجف لک زایی

موسسه باقر العلوم
مجلس باقر العلوم

نگارنده:

سید مهدی عزیزاده موسوی

۱۳۸۶

۱ / ۵ / ۱۳۸۶

صورت جلسه دفاع از پایان نامه تحصیلی

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از الطاف حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاع از پایان نامه خانم/آقای مهدی مهدی علیزاده دانشجوی رشته علوم سیاسی گرایش در مقطع
تحت عنوان تأثیر انقلاب اسلامی بر اسلام گرای در پاکستان
در تاریخ ۳۰/۰۷/۱۳۸۶ با حضور هیأت داوران دانشگاه باقرالعلوم (ع) برگزار گردید. نظر هیأت داوران به شرح زیر اعلام می گردد:

قبول با امتیاز عالی
نمره ۱۸
 دفاع مجدد
 غیر قابل قبول

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
(۱) استاد راهنما	دکتر علامرضا بهروز تک		
(۲) استاد مشاور (۱)	دکتر نجف تک زایی		
(۳) استاد مشاور (۲)	دکتر محمد ستوده		
(۴) استاد ناظر			
(۵) نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی	دکتر مقصود رنجبر		

نام و امضای
مدیر برنامه ریزی و خدمات آموزشی
احمد رحمانی

نام و امضای
مسئول امور پایان نامه ها
سیدمانی

توضیح: با توجه به آیین نامه های دانشگاه امتیاز پایان نامه ها به شرح زیر مشخص می گردد.

۳۸۷ / ۳ / ۲۳

الف) کارشناسی	ب) کارشناسی ارشد
۱- نمره ۱۸ الی ۲۰ عالی	۱- نمره ۱۸ الی ۲۰ عالی
۲- نمره ۱۶ الی ۱۷/۹۹ بسیار خوب	۲- نمره ۱۶ الی ۱۷/۹۹ بسیار خوب
۳- نمره ۱۴ الی ۱۵/۹۹ خوب	۳- نمره ۱۴ الی ۱۵/۹۹ خوب
۴- نمره ۱۰ الی ۱۳/۹۹ قابل قبول	۴- نمره ۱۲ الی ۱۳/۹۹ قابل قبول
۵- نمره کمتر از ۱۰ غیر قابل قبول	۵- نمره کمتر از ۱۲ غیر قابل قبول

محاسبه میانگین ارزشیابی اعضای هیأت داوران توسط نماینده شورای پژوهشی انجام می گیرد.

تقدیم به:

به مصلحانی که جز به اعتلای اسلام نیاندیشیدند
و وسوسه‌های فرقه‌گرایی و قومیت‌گرایی، آنان
را گمراه نکرد: امام خمینی، سید جمال، اقبال و ...

تقدیر و تشکر

این تحقیق مرهون مساعدتهای عزیزانی است که در مراحل مختلف حقیر را یاری کردند و اگر مساعدتهای آنان نبود، این تحقیق به جایی نمی رسید. جناب آقای دکتر بهروز لک که زحمت راهنمایی این تحقیق را کشیدند و روش شناسی در بررسی جریانهای اسلامگرایی را مرهون راهنماییهای ایشان هستم. همچنین در تحقیق مذکور در هر مرحله از راهنماییهای ایشان استفاده وافر برده ام.

جناب آقای دکتر لکزایی که زحمت مشاوره تحقیق مذکور به عهده ایشان بود و در مباحث مختلف من جمله شناخت ماهیت و ابعاد انقلاب اسلامی راهنمایی کرده اند.

جناب آقای دکتر ستوده مدیر محترم گروه سیاسی دانشگاه باقر العلوم که با همکاریهای مجدانه خود، زمینه ارایه و تهیه این تحقیق را فراهم کردند.

همچنین از مراکز فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در پاکستان - کراچی، اسلام آباد، لاهور، حیدرآباد - که ترتیب دیدار با چهره‌های شاخص جنبش اسلامگرایی را فراهم کردند. و نمایندگی سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه در هند که زمینه بازدید و دیدار از مرکز دارالعلوم دیوبند را فراهم نمودند.

همچنین نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در امور اهل سنت بلوچستان، که فرصت مطالعاتی را برای سفر به پاکستان و بررسی ابعاد تأثیر جنبش اسلامگرایی پاکستان در منطقه سیستان و بلوچستان فراهم نمودند.

چکیده

انقلاب اسلامی ایران، در دو حوزه اندیشه و عمل، تأثیرات بسیاری بر جهان اسلام داشته است. یکی از موضوعاتی که زیر مجموعه تأثیرات انقلاب اسلامی بر جهان اسلام قرار می‌گیرد، تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش اسلامگرایی است. این تحقیق در قالب مصداق پژوهی^۱ در پی بررسی تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش اسلامگرایی پاکستان است. بسیاری از جنبشهای اسلامی در سراسر دنیا ریشه در فضای اسلامگرایی پاکستان دارد و این منطقه به سبب شرایط مستعدی که دارد، زمینه رشد و پرورش اندیشه‌ها و جنبشهای اسلامی می‌باشد. ویژگی دیگر کشور پاکستان تنوع اندیشه‌های و طیفهای مختلف اسلامگرایی است که گاه تا سر حد تضاد با یکدیگر اختلاف دارند. جنبش اسلامگرایی پاکستان یکدست و همگن نبوده و شرایطی تعارض آلود دارد، و تضادها نیز گاه تا سرحد نسبت کفر و ارتداد، قتل و جنایت پیش می‌رود.

با عنایت به تنوع جنبش اسلامگرایی در پاکستان و وجود متغیرهای فراوان، میزان و ماهیت تأثیرگذاری انقلاب اسلامی بر این جنبش نیز متفاوت بوده است. تحقیق مذکور، در چارچوب نظری گفتمان، گفتمان کلان اسلامگرایی پاکستان را در سه خرد-گفتمان^۲: شیعی، گفتمان رادیکال سنی و گفتمان معتدل یا میانه رو، مورد بررسی قرار داده است و میزان تأثیرگذاری انقلاب اسلامی بر هر یک از گفتمانهای مذکور را تبیین کرده است.

به نظر می‌رسد، انقلاب اسلامی در خودآگاهی و تحرک سیاسی، اجتماعی و مذهبی شیعیان تأثیر مستقیم و مثبتی داشته است. در حالی که قبل از انقلاب اسلامی، از نظر دینی عوام

1. Case study.

2. Sub discourse

زدگی، خرافات و جهل بر جامعه شیعی سایه افکنده بود، انقلاب اسلامی، آنان را به سوی دین و معارف دینی سوق داد. همچنین تحرک و خودآگاهی سیاسی را در میان آنان تقویت کرد و مطالبات سیاسی آنان را افزایش داده و نقش آنان را در عرصه سیاسی در قالب احزاب بیشتر کرد.

اما از سوی دیگر این خودآگاهی و تحرک شیعه، به علاوه برخی سیاستهای خارجی نظام جمهوری اسلامی ایران، در گفتمان سنی رادیکال، تأثیرات منفی بر جای گذاشته است. این گفتمان که فرقه گرایی به عنوان دال مرکزی^۱ در آن خودنمایی می کند، انقلاب اسلامی را انقلابی شیعی تلقی کرده و هدف آن را گسترش شیعه شمرد. این در حالی بود که مطالبات و تحرک سیاسی و دینی و شیعیان پاکستان نیز افزایش یافت. در نتیجه، این گفتمان، به مقابله با انقلاب اسلامی پرداخت و تأثیر منفی بر جای گذاشت.

گفتمان میانه رو یا معتدل، که دال مرکزی آن اسلامگرایی سیاسی بود، تأثیرات مثبتی از انقلاب اسلامی کسب کرد و به انقلاب اسلامی و پیروزی آن به عنوان یک الگو نگریست. این تأثیرات را اگر بخواهیم بر روی برداری نشان دهیم، از تأثیرات مثبت شروع می شود (شیعیان پاکستان) و به صورت منظم به سمت منفی بردار حرکت می کند (گروههای رادیکال سنی).

اما در مجموع با بررسی تاریخی تعاملات گفتمان رادیکال می توان به این نتیجه رسید که روند تأثیرپذیری از انقلاب اسلامی و تعامل با جمهوری اسلامی ایران، رو به رشد بوده است. و این امر معلول منطقی شدن سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، پختگی دستگاههای تبلیغی، آموزشی و دینی مرتبط با خارج از کشور و وجود دشمن مشترکی مانند امریکا و اسرائیل است. همچنین قدرتمند تر شدن جمهوری اسلامی ایران، سعه صدر مسئولین و فعالیتهای تقریبی و شبهه زدایی، خود زمینه این تحولات را ایجاد کرده است.

1. Central point.

فهرست مطالب

۱	مقدمه: طرح تفصیلی تحقیق.....
۱	۱. بیان مسأله.....
۲	۲. ضرورت تحقیق.....
۳	۳. پرسش اصلی پژوهش.....
۴	۴. پرسش‌های فرعی.....
۵	۵. فرضیه پژوهش.....
۵	۶. مفاهیم و متغیرها.....
۵	۷. چارچوب نظری تحقیق.....
۱۱	۸. سازماندهی تحقیق.....
۱۲	فصل اول: مفاهیم و کلیات.....
۱۳	مقدمه.....
۱۳	اسلام و اسلام‌گرایی.....
۲۳	ماهیت گفتمان اسلام‌گرایی در پاکستان.....
۲۸	۱. ساختار:.....
۲۸	۲. محتوا:.....
۲۹	۳. روش:.....
۳۴	ریشه‌های اسلامی‌گرایی در پاکستان.....

۳۴.....	وضعیت اسلام گرایی در دوران ضیاء الحق
۳۶.....	جمع بندی
۳۸.....	فصل دوم: انقلاب اسلامی و اسلامگرایی در پاکستان
۳۹.....	مقدمه
۴۰.....	گفتمان اسلامگرایی سنی پاکستان
۴۱.....	جاذبه‌های انقلاب اسلامی برای جنبش اسلامی پاکستان
۴۱.....	الف) حکومت اسلامی
۴۵.....	ب) ساختار انقلاب اسلامی
۴۶.....	ج) رهبری
۴۷.....	د) نظام ارزشها
۴۹.....	تضادهای انقلاب اسلامی و اسلامگرایی پاکستان
۵۰.....	الف) تلقی انقلاب اسلامی ایران، به عنوان انقلابی شیعی
۵۲.....	ب) مدل حکومت
۵۲.....	ج) تضاد منافع جمهوری اسلامی و اسلامگرایی در افغانستان
۵۶.....	فصل سوم: انقلاب اسلامی و شیعیان پاکستان
۵۷.....	مقدمه
۵۷.....	انقلاب اسلامی و شیعیان
۵۸.....	انتقال از حاشیه به مرکز ثقل جهان اسلام
۵۸.....	شیعیان پاکستان
۶۰.....	جایگاه تاریخی شیعیان در شبه قاره هند
۶۱.....	نقش شیعیان در شکل‌گیری پاکستان
۶۱.....	روند فعالیت شیعیان در دولت‌های مختلف پاکستان

سیاست اسلامی کردن ضیاءالحق و تحرک سیاسی شیعیان.....	۶۵
انقلاب اسلامی ایران و شیعیان پاکستان.....	۶۷
الف. احیای تشیع.....	۶۷
ب. سیاسی شدن جامعه شیعه.....	۶۹
۱. نهضت جعفریه پاکستان.....	۷۴
۲. سازمان دانشجویی امامیه (I.S.O).....	۷۶
۳. دیگر گروهها و موسسات اسلامی.....	۷۶
ج. رهبری دینی.....	۷۷
د. تقویت روح تقریب و همبستگی با سایر فرق.....	۷۹
فصل چهارم: انقلاب اسلامی و جنبشهای سنی پاکستان	۸۱
مقدمه.....	۸۲
انقلاب اسلامی و اهل سنت.....	۸۲
گفتمان رادیکال و انقلاب اسلامی.....	۸۷
کیفیت تأثیر.....	۹۱
جهت تأثیر.....	۹۱
مقطع تأثیر.....	۹۲
الف) جمعیت علمای اسلام (گروه فضل الرحمن).....	۹۳
ب) جمعیت علمای اسلام (گروه مولانا سمیع الحق).....	۱۰۱
ج) سپاه صحابه.....	۱۰۳
د) لشکر جهنگوی.....	۱۰۷
ه) گروههای کشمیری - پاکستانی.....	۱۰۹
دولت پاکستان و جریان رادیکال.....	۱۱۱

- گفتمان معتدل و انقلاب اسلامی ۱۱۳
- گفتمان اسلامگرای معتدل مذهبی ۱۱۵
- جمعیت العلمای پاکستان ۱۱۷
- گفتمان اسلامگرای معتدل سیاسی ۱۱۹
- جماعت اسلامی ۱۲۰
- جمع بندی ۱۲۵
- نتیجه گیری ۱۲۷
- فهرست منابع ۱۳۱
- الف) منابع فارسی ۱۳۲
- ب) منابع انگلیسی ۱۳۷

مقدمه:

طرح تفصیلی تحقیق

۱. بیان مسأله

یکی از محورهای مهم مطالعاتی پیرامون انقلاب اسلامی، بررسی تأثیرات انقلاب اسلامی بر جهان به صورت عام و جهان اسلام به صورت خاص است. پاکستان به سبب ویژگی‌هایی که دارد، شاید بیش از بسیاری از کشورهای دیگر متأثر از انقلاب اسلامی شده باشد. وجود برخی متغیرها در فضای اسلامی این کشور و داشتن بیش از ۳۵۰ کیلومتر مرز مشترک با جمهوری اسلامی ایران و وجود ارتباطات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی دیرینه با جمهوری اسلامی ایران، بستر مناسبی برای تأثیر پذیری بوده است. از سوی دیگر پاکستان به عنوان یکی از قطبهای بزرگ جمعیتی و اندیشه‌ای جهان اسلام، امروزه نقش اساسی در جریان کلان اسلامگرایی دارد. بسیاری از جنبشهای اسلامی در سراسر دنیا و تحولات دهه اخیر در منطقه، همه ریشه در جریانهای اسلامگرایی پاکستان دارد. این تحقیق با مفروض انگاشتن، تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش اسلامگرایی پاکستان، در پی تبیین حدود و ثغور و میزان تأثیرات انقلاب اسلامی، بر این جنبش است. آنچه انجام این تحقیق را دشوار می‌کند، عدم یکدستی و وجود متغیرهای فراوان، در جنبش اسلامگرایی پاکستان است و این امر نیز میزان و حتی کیفیت و ماهیت تأثیر را متنوع می‌کند.

۲. ضرورت تحقیق

آنچه اهمیت این تحقیق را دو چندان می‌کند، چند نکته اساسی است.

کشور پاکستان همسایه شرقی و یکی از مؤثرترین کشورها در ایجاد و یا عدم ایجاد امنیت پایدار در کشور می‌باشد. وجود بیش از ۳۵۰ کیلومتر مرز مشترک که بخش قابل توجهی از آن به سبب شرایط بد اقلیمی قابل کنترل نیست و وجود همگرایی میان مناطق همجوار ایران - سیستان و بلوچستان - و وحدت مذهب - اهل سنت - جایگاه این کشور را در وضعیت ژئوپلیتیکی ایران دو چندان می‌کند. پاکستان نقش اساسی در انتقال یا کنترل بحرانها به داخل کشور دارد و همچنین سیاستهای آن در افغانستان می‌تواند تأثیرات مستقیمی بر امنیت جمهوری اسلامی داشته باشد و تمامی این امور پیوند عمیقی با مسأله اسلام‌گرایی در این کشور دارد.

امروزه پاکستان به یکی از قطبهای جمعیتی جهان اسلام تبدیل شده است. بیش از ۱۶۰ میلیون جمعیت که ۹۹٪ آن را مسلمانان تشکیل می‌دهد، از این کشور، کشوری تأثیرگذار و در عین حال قدرتمند در جهان اسلام ساخته است. جدای از این امر آنچه این منطقه را حساس تر کرده است، فضای چالش خیز آن است. شاید هیچ منطقه‌ای از جهان اسلام به اندازه پاکستان، با بحران و ناآرامی و تغییر و تحول روبرو نبوده است.

پاکستان یکی از قطب‌های تولید اندیشه و خاستگاه تفکرات بنیادگرایی و اسلام‌گرایی است. امروز شاهدیم که بسیاری از تحولات اندیشه‌ای جهان اسلام ریشه در پاکستان دارد. خاستگاه گروههایی مانند القاعده، حزب التحریر، طالبان و ... همه در پاکستان، خلاصه می‌شود و جالب این که طیفهای متفاوتی از اندیشه‌های تساهلی گرفته تا معتدل و بنیادگرا در این کشور جمع شده اند.

پس از حادثه یازده سپتامبر، مباحث مربوط به تروریسم و بنیادگرایی اسلامی به بحثهای مسلط جامعه جهانی تبدیل شد و به گفته غربی ها، یکی از مهمترین کانونهای بنیادگرایی و تروریسم در پاکستان و ریشه در برخی از طیفهای اسلام گرای پاکستان دارد. اما آنچه در بررسی تأثیر انقلاب اسلامی، بر جنبش اسلام گرای پاکستان بیش از سایر موارد ضروری به نظر می رسد، بررسی تأثیر انقلاب بر همسایگان جمهوری اسلامی ایران است، چه این که این گروه از کشورها بی شک در امنیت ملی و تأثیر و تأثرات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی بیش از سایر کشورها نقش دارند و همین امر ایجاب می کند که به طور ویژه مورد مطالعه قرار گیرند.

۳. پرسش اصلی پژوهش

انقلاب اسلامی چه تأثیراتی بر جریان اسلامگرایی پاکستان بر جای گذاشته است؟

۴. پرسشهای فرعی

الف) مفهوم اسلامگرایی به صورت عام چیست و به صورت خاص، روند اسلامگرایی در پاکستان چگونه بوده است؟

ب) زمینههای همگرایی و واگرایی سیاسی- اجتماعی اسلام گرای پاکستان با انقلاب اسلامی ایران کدام است؟

ب) انقلاب اسلامی بر شیعیان پاکستان چه تأثیراتی داشته است؟

ج) انقلاب اسلامی بر جنبش اسلامگرای سنی، چه تأثیراتی داشته است؟

۵. فرضیه پژوهش

انقلاب اسلامی ایران، بر جنبش اسلامگرایی پاکستان، تأثیرات متفاوتی بر جای گذاشت. در حالی که انقلاب اسلامی ایران بر گفتمان رادیکال اهل سنت تأثیر منفی بر جای گذاشت و آنان را در مقابل شیعه تحریک کرد، در مقابل بر گفتمان شیعه و گفتمان معتدل اهل سنت تأثیرات مثبتی بر جای نهاد.

۶. مفاهیم و متغیرها

مفاهیمی که در این تحقیق به کار رفته اند عبارتند از: اسلامگرایی، اسلامگرایی شیعی، اسلامگرایی سنی رادیکال، اسلامگرایی سنی معتدل.

متغیرهای مستقل عبارتند از: انقلاب اسلامی، اسلامگرایی، شیعه، اهل سنت، سلفی گری، تنش زدایی، سیاستمداری

متغیرهای وابسته عبارتند از: فرقه گرایی؛ تأثیر مثبت اسلامگرایی شیعی از انقلاب اسلامی؛ تأثیر مثبت اسلامگرایی سنی معتدل از انقلاب اسلامی؛ تأثیر منفی اسلامگرایی سلفی گری از انقلاب اسلامی؛ روند رو به بهبود تأثیر پذیری گروههای افراطی از انقلاب اسلامی؛ تعامل مثبت گروههای سیاسی - مذهبی با انقلاب اسلامی.

۷. چارچوب نظری تحقیق

در این تحقیق تلاش شده است از چارچوب نظری تحلیل گفتمان استفاده شود. چه این که تحلیل گفتمان به گونه‌ای ملموس به عناصر یک تفکر و اندیشه و تقابلها و تضادها اشاره می‌کند و چهره‌های روشن و دقیق که مرزها را نیز مشخص کرده است، در برابر دیدگان مخاطب قرار می‌دهد.

نظریه گفتمان سعی می‌کند چگونگی ایجاد، کارکرد و دگرگونی اندیشه‌ها را به مثابه یک گفتمان که سازنده معانی و فعالیت‌های سیاسی هستند، درک و تحلیل نماید. بر این اساس، معانی کلمات، اشیاء و اعمال اجتماعی در صورتی آشکار می‌شود که در حوزه گفتمان ویژه‌ای قرار بگیرند. بنابراین هیچ‌گونه رابطه ذاتی میان دال و مدلول یا لفظ و معنا وجود ندارد و تنها گفتمان است که میان این دو ارتباط برقرار می‌کند. پس چه بسا یک لفظ یا دال در یک گفتمان معنایی داشته باشد و در گفتمان دیگر بار معنایی دیگری داشته باشد.^۱

در ادامه به برخی مفاهیم کلیدی در این روش که ملهم از نظریه گفتمان لاکلاو و موفه است، اشاره می‌شود:

۱. **مفصل بندی**^۲: هر عملی که میان عناصر پراکنده ارتباط برقرار کند به نحوی که هویت و معنای این عناصر در نتیجه این عمل اصلاح و تعدیل شود را مفصل بندی می‌گویند.
۲. **گفتمان**^۳: کلیت ساختاردهی شده‌ای که از عمل مفصل بندی حاصل می‌شود.
۳. **عناصر**^۴: دالها و نشانه‌هایی که معنای آنها تثبیت نشده است و گفتمان‌های مختلف سعی در معنادهی به آنها دارند. عناصر دالهای شناوری هستند که هنوز در قالب یک گفتمان قرار نگرفته‌اند.^۱

۱. برای آشنایی بیشتر با مفاهیم به کار رفته در گفتمان ر.ک. سید علی اصغر سلطانی؛ تحلیل گفتمان به مثابه نظریه و روش؛ فصلنامه علوم سیاسی؛ ویژه روش شناسی؛ فصلنامه تخصصی مؤسسه آموزش عالی باقر العلوم؛ شماره ۲۸؛ زمستان ۱۳۸۳؛ ص ۱۵۱.

2. Articulation
3. Discourse
4. Elements

۴. لحظه‌ها^۱: دالها و نشانه‌ها و عناصری هستند که در دورن یک گفتمان مفصل بندی شده‌اند و به هویت و معنایی موقت دست یافته‌اند. معانی و هویتها همواره نسبی‌اند و امکان تغییر آنها بر حسب تغییر گفتمان وجود دارد.

۵. انسداد و توقف^۲: تعطیلی موقت در هویت بخشی به نشانه‌ها و تثبیت موقت معنای یک نشانه در یک گفتمان یا به طور کلی تثبیت گفتمان که البته هیچ‌گاه کامل نیست و همواره نسبی و موقتی است.

۶. دال مرکزی^۳: نشانه‌ای است که سایر نشانه‌ها در اطراف آن نظم می‌گیرند. هسته مرکزی منظومه گفتمانی را دال مرکزی تشکیل می‌دهد.

۷. حوزه گفتمانی^۴: محفظه‌ای از معانی اضافه و بالقوه در بیرون از منظومه گفتمانی خاص که توسط آن طرد شده‌اند و مواد خامی برای مفصل بندی‌های جدید محسوب می‌شوند.

۸. امکان و تصادف^۵: وجود و هویت یک ماهیت ناشی از بیرون است. این بیرون یا غیر نقش اصلی را در هویت بخشی و فعالیت گفتمانها ایفا می‌کند. هیچ گفتمانی بدون تمایز و غیریت سازی ایجاد نمی‌شود.

۹. منازعه و خصومت^۶: خصومت به رابطه یک پدیده با چیزی بیرون از آن اشاره دارد که نقش اساسی در هویت بخشی تعیین آن پدیده ایفا می‌کند. لاکلاو بیرون سازنده را برای

-
1. Moments
 2. closure
 3. Nodal point
 4. Field of discursivity
 5. Contingency
 6. Antagonism

توضیح ویژگی‌های غیریت به کار می‌برد. پس خصومت از یک سو مانع شکل‌گیری کامل یا تثبیت هویت یک پدیده و یا گفتمان می‌شود و آن را در معرض فروپاشی قرار می‌دهد و از سوی دیگر نقش اساسی در شکل‌گیری آن ایفا می‌کند. هر گفتمان در سایه دشمن شکل می‌گیرد و تحت تأثیر همان به زوال می‌رود. پس همه گفتمانها خصلتی امکانی و موقتی دارند و هیچ‌گاه تثبیت نمی‌شوند. شرایط وجودی یک گفتمان وابسته به غیر است.

۱۰. زنجیره هم‌ارزی و تفاوت: در هم‌ارزی عناصر خصلت‌های متفاوت و معنا‌های رقیب را از دست می‌دهند و در معنایی که گفتمان ایجاد می‌کند، منحل می‌شوند. البته امکان خروج از زنجیره هم‌ارزی وجود دارد. اما منطبق تفاوت بر تفاوتها و خصلت متکثر جامعه اشاره داشته، سعی می‌کند زنجیره هم‌ارزی را از میان ببرد.

۱۱. هویت: هویت ثابت از پیش تعیین شده نیست، هویتها را گفتمانها ایجاد می‌کنند و شکل‌گیری گفتمان مقدم بر شکل‌گیری هویتهاست. پس هویتها گفتمانی‌اند.

۱۲. سوژه و موقعیت‌های سوژگی: سوژه فاعل خودمختار و عاقل نیست، بلکه سوژه در دل گفتمان ساخته می‌شود. چنانکه نیچه، فروید، هایدگر نیز نفی سوژه می‌کنند، آلتوسر نیز سوژه را محصول ساخت ایدئولوژیک می‌داند. اما لاکلاو چنین تصور نمی‌کند، وی تمامی ابعاد جامعه را گفتمانی می‌داند و موقعیت‌های سوژگی زمینه شکل‌گیری سوژه را در دل گفتمان فراهم می‌کنند. سوژه‌ها در درون ساختار گفتمانی به هویت شناخت از خود دست می‌یابند و بر اساس آن دست به عمل می‌زنند. همواره تکراری از موقعیتها و گفتمانها وجود دارد که انسانها

1. Chain of equivalence and deference

2. Identity

3. Subject position

در آنها می‌توانند به هویت دست یابند. بنابراین هر فرد می‌تواند موقعیتهای سوژه‌ای مختلف داشته باشد.

۱۳. **تزلزل و بی‌قراری:** گفتمانها به دلیل خصومت و وابستگی به غیر، متزلزلند. بی‌قراری‌ها موجب می‌شود که الف) هویت‌های موجود را تهدید شود ب) مبنایی برای ایجاد هویت‌های جدید شوند. لاکلا بحرانها و معضلات جامعه معاصر را با این مفهوم توضیح می‌دهد. بی‌قراری‌ها امکان ظهور سوژه‌ها و مفصل‌بندی‌های جدید را فراهم می‌کنند. بی‌قراری به معنای امکانی بودن و تصادفی بودن صورت‌بندی‌های اجتماعی است. بی‌قراری به معنای وجود آزادی است. ممکن است بی‌قراری‌ها شرایط بهتری را به وجود آورد.

۱۴. **هژمونی:** مفهوم هژمونی ریشه در اندیشه گرامشی دارد. این مفهوم در اندیشه وی به روند تولید معنا برای تثبیت قدرت اشاره دارد و گاه از آن به رهبری اخلاقی و فکری تعبیر می‌کند. به نظر گرامشی طبقه کارگر برای تقویت خود مبارزه سیایب باید نیروهای مختلف اجتماعی را نمایندگی نماید. برای این منظور باید شعارها و تقاضاهای خود را ارتقا دهد و منافع عام مردم یا ملت را نمایندگی کند. بنابراین هژمونی همواره همواره با نوعی عامگرایی است. هژمونی منطقی سیاسی است که به ایاد اجماع و عقل سلیم جدید منجر می‌شود. لاکلاو تلاش پروژه‌های سیاسی برای تثبیت گفتمان‌های محدود و معین را اعمال هژمونیک می‌نامد. این اعمال دو شرط دارند: اول وجود خصومت و نیروهای متخاصم و دوم بی‌ثباتی مرزهایی که این نیروها را متمایز می‌کند. بنابراین زمینه اعمال هژمونیک حوزه اجتماعی خصمانه و پروژه‌های مختلفی است که با هم در نزاع و رقابتند و عناصری که می‌توانند جذب و مفصل‌بندی شوند. هدف اعمال هژمونیک ایجاد یا تثبیت نظام معنایی یا صورت‌بندی هژمونیک است. این صورت‌بندی‌ها در اطراف دال مرکزی سازمان یافته‌اند که جامعه در اطراف آن شکل